

NOVERBAL MULOQOTDA MADANIY XUSUSIYATLARI

Qarshi davlat texnika universiteti assistent o'qituvchisi

Jo'rayeva Shahnoza Sa'dullo qizi

Annotatsiya: *Ushbu tezis noverbal muloqotning madaniy o'lchamlarini hamda turli millatlar imo-ishora, yuz ifodasi, tana tili, ko'z bilan aloqa va proksemika kabi noverbal belgilarni qanday qo'llashi va talqin qilishini o'rganadi. Tadqiqot noverbal xatti-harakatlardagi milliy farqlarni anglash madaniyatlararo muloqotni yaxshilash va tushunmovchiliklarning oldini olishda naqadar muhim ekanini ta'kidlaydi.*

Kalit so'zlar: *noverbal muloqot, tana tili, madaniyatlararo aloqa, imo-ishoralar, yuz ifodalari, proksemika (shaxsiy masofa), madaniy xabardorlik, kommunikatsiya to'siqlari, madaniyatlararo tadqiqotlar, milliy xulq-atvor namunalari.*

Muloqot faqat so'zlar bilan cheklanmaydi. Insonlar o'z fikrlarini, his-tuyg'ularini va munosabatlarini ifodalashda ko'pincha tana holati, imo-ishora, ko'z bilan aloqa, yuz ifodalari va shaxsiy makondan foydalanadilar. Bunday ifoda shakllari barcha inson jamiyatlarida mavjud bo'lsa-da, ularning ma'nosi va qabul qilinishi bir jamiyatdan boshqasiga sezilarli darajada farq qiladi. Noverbal xatti-harakat har bir millatning madaniy qadriyatlari, an'analari va ijtimoiy me'yorlariga chuqur singib ketgan. Masalan, oddiy bosh barmoqni ko'rsatish ba'zi madaniyatlarda rozilik yoki ma'qullash belgisi hisoblanadi, boshqa madaniyatlarda esa bu haqorat sifatida qabul qilinishi mumkin. Bugungi tobora globallashib borayotgan dunyoda madaniyatlararo muloqot har qachongidan ham ko'proq uchramoqda va bunday farqlarni tushunish nihoyatda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bunday tushuncha yetishmasligi noto'g'ri talqin, tushunmovchilik yoki hatto ranjishga sabab bo'lishi mumkin. Ushbu tezis turli madaniyatlardagi noverbal xatti-harakatlarning qanday farqlanishini o'rganishni va bu farqlarning sabablarini

tushuntirishni maqsad qiladi. Shuningdek, u noverbal muloqotda madaniy xabardorlikka ega bo'lish xalqaro muloqot, diplomatiya, ta'lim, biznes va kundalik aloqalarda qanday ijobiy samara berishini yoritadi.

Noverbal muloqot so'zlardan foydalanmasdan xabarlarni yetkazish jarayonini anglatadi. Bu turdagi muloqotga imo-ishoralar, yuz ifodalari, tana holati, ko'z bilan aloqa, jismoniy yaqinlik, teginish va hatto jimlik ham kiradi. Bu elementlar insonlararo munosabatda universal bo'lsa-da, ularning talqini madaniyatga kuchli darajada bog'liqdir. Noverbal xatti-harakatlar ko'pincha insonning hissiyoti va munosabatini ifodalaydi hamda aytilgan so'zlarni to'ldirishi yoki unga zid bo'lishi mumkin. Ushbu murakkablikni tushunish madaniyatlararo muhitda to'g'ri yo'l topish uchun muhim hisoblanadi. Turli madaniyatlar o'xshash noverbal xatti-harakatlarga turlicha ma'no yuklaydi. Bunday farqlar bir nechta muhim jihatlarida yaqqol namoyon bo'ladi. Imo-ishoralar: Masalan, "bosh barmoqni yuqoriga ko'tarish" ko'plab G'arb davlatlarida ijobiy ishora hisoblanadi — bu rozilik yoki muvaffaqiyatni anglatadi. Biroq, ba'zi Yaqin Sharq yoki Janubiy Amerika mamlakatlarida ayni imo haqoratli yoki noo'rin deb talqin qilinadi.

Yuz ifodalari va hissiyotlar: Xursandchilik, g'am-g'ussa, g'azab kabi asosiy hissiyotlar butun dunyo bo'yicha tan olinsa-da, ularning ifoda etilishi turlicha. Masalan, Sharqiy Osiyo madaniyatlarida odamlar yuz ifodalarini ijtimoiy uyg'unlikni saqlash maqsadida cheklashadi, Holbuki, O'rta Yer dengizi bo'yidagi madaniyatlarda hissiyotlar ochiq ifoda etiladi.

Ko'z bilan aloqa: Qo'shma Shtatlar va Yevropaning ko'plab davlatlarida bevosita ko'z bilan aloqa o'ziga ishonch va halollik belgisi sifatida qaraladi. Aksincha, ayrim Osiyo va Afrika madaniyatlarida uzoq muddatli ko'z bilan tikilish hurmatsizlik deb qabul qilinadi, ayniqsa katta yoshli yoki mansabdor shaxslarga nisbatan.

Shaxsiy makondan foydalanish (proksemika): Madaniyatlar jismoniy yaqinlikka bo'lgan munosabatda farq qiladi. Lotin Amerikasi va Arab mamlakatlari muloqot paytida yaqin masofani afzal ko'radi. Ayni paytda, Shimoliy Yevropa yoki Sharqiy Osiyo madaniyatlarida shaxsiy makonga nisbatan masofa saqlanishi odatiy

hisoblanadi.

Teginish va jismoniy aloqa: Ba'zi madaniyatlarda (masalan, Fransiya, Italiya) suhbat davomida jismoniy aloqa (masalan, orqaga engil urish yoki ikki qo'l bilan ko'rishish) do'stona va tabiiy holat hisoblanadi. Boshqa madaniyatlarda (masalan, Yaponiya yoki Finlyandiya) esa jismoniy kontakt cheklangan bo'lib, haddan ortiq teginish noqulaylik tug'diradi.

Agar shaxslar madaniy tafovutlardan bexabar bo'lsa, noverbal muloqotda tushunmovchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Masalan: Qattiq siqilgan qo'l siqish bir madaniyatda ishonch belgisi deb qabul qilinsa, boshqa madaniyatda bu tajovuzkorlik deb talqin qilinishi mumkin. Tabassum bir joyda do'stona niyatni bildirsa, boshqa joyda uni sun'iy yoki samimiy bo'lmagan holat sifatida qabul qilishlari mumkin. Ko'z bilan aloqa qilmaslik ba'zida uyatchanlik yoki chekinish belgisi bo'lishi mumkin, boshqa hollarda esa hurmat belgisi sifatida qaraladi — bu esa madaniyatga bog'liq holda farqlanadi.

Bunday noto'g'ri talqinlar shaxslararo munosabatlarga salbiy ta'sir ko'rsatishi, hamkorlikni qiyinlashtirishi yoki hatto professional yoki diplomatik muhitda mojaroga olib kelishi mumkin.

Noverbal muloqot namunalari jamiyatning tarixiy va diniy ildizlari bilan chambarchas bog'liq. Masalan: Islom madaniyatida hayo va kamtarlik muhim qadriyat hisoblanadi. Bu esa erkak va ayol o'rtasidagi ko'z bilan aloqa, imo-ishoralar va jismoniy yaqinlik darajasiga bevosita ta'sir qiladi. Ko'pincha noverbal cheklov hurmat va izzat belgisi sifatida qabul qilinadi.

Konfutsiy ta'siri ostidagi jamiyatlarda (masalan, Xitoy, Koreya va Yaponiya) esa ijtimoiy ierarxiya va rollar muloqotda katta rol o'ynaydi. Boshni egish, yuz ifodalarini minimal darajada saqlash yoki jismoniy masofani ushlash kabi harakatlar ijtimoiy katta lavozimdagilarga hurmat belgisi hisoblanadi.

G'arb jamiyatlarida, ya'ni individualizm va erkin qadriyatlar asosida shakllangan madaniy muhitda ochiq tana harakati, tez-tez tabassum qilish va o'ziga ishonchli imo-ishoralar ko'pchilik ijtimoiy va ishbilarmonlik vaziyatlarida rag'batlantiriladi hamda kutiladi. Ushbu madaniyatlarning tarixiy va ma'naviy

asoslarini tushunish, turli millat vakillari bir xil noverbal ishorani nega turlicha “o‘qishlarini” izohlashga yordam beradi. Raqamli aloqa davrida noverbal ishoralar yangi shakl va sinovlarga ega bo‘ldi. Garchi videomuloqot yuz ifodasi va ko‘z bilan aloqani qisman saqlab qolsa-da, an‘anaviy tana harakati virtual makonlarda yo‘qoladi. Bu quyidagilarning ommalashuviga olib keldi:

Emoji va reaksiya belgilar — imo-ishora yoki yuz ifodalarining raqamli o‘rnini bosuvchi vositalar sifatida.

Kamera joylashuvi va fon tasvirlari — holat va ijtimoiy signallarning zamonaviy ekvivalenti sifatida.

Xabar yozishdagi pauzalar yoki yuborish vaqti — matnli muloqotda hissiy holatni bildiruvchi noverbal signallar sifatida talqin qilinadi. Shu sababli, raqamli savodxonlik endilikda onlayn muloqotda ohang yoki niyatni noto‘g‘ri tushunmaslik uchun madaniyatlararo nozik noverbal xatti-harakatlarni anglash qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi.

Bugungi tobora integratsiyalashayotgan dunyoda madaniyatlararo kompetensiya — ayniqsa, noverbal signallarni to‘g‘ri talqin qila olish — diplomatiya, xalqaro biznes, ta’lim, turizm va migratsiya sohalarida juda muhim ahamiyat kasb etadi. Noverbal xatti-harakatga oid madaniy me’yorlardan xabardorlik ishonchni mustahkamlaydi, hamkorlikni yaxshilaydi va o‘zaro hurmatni oshiradi.

Shuning uchun, ta’lim tizimi va kasbiy tayyorgarlik dasturlarida madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalari, jumladan, noverbal sezgirlik ham kiritilishi zarur. Imo-ishoralar, yuz ifodalari va makon orqali yetkaziladigan “jim til”ni tushunishni o‘rganish insonning turli madaniyat vakillari bilan samarali aloqa qilish imkoniyatini sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa: Noverbal muloqot insonlararo munosabatlarning kuchli, biroq madaniyatga bog‘liq jihatlaridan biridir. Har qancha insonlar o‘rtasida noverbal ifoda shakllari umumiy bo‘lsa-da, ularning ma’nolari milliy an‘analar, tarixiy taraqqiyot va ijtimoiy kutishlarga qarab shakllanadi. Bu farqlarni tan olish va tushunish madaniyatlararo muloqotda nihoyatda muhimdir. Bugungi tobora

bog'lanib borayotgan dunyoda har xil noverbal ishoralarni anglab yetish va ularga hurmat bilan yondashish nafaqat foydali, balki zarur ko'nikmaga aylanmoqda. Shu bois tillarni o'rgatish jarayonida madaniy noverbal belgilarni ham o'rgatishga e'tibor kuchaytirilishi lozim. Bu esa xalqaro aloqalarda chuqurroq, hurmatga asoslangan va samaraliroq muloqotga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Birdwhistell, Ray. Introduction to Kinesics: an annotation system for analysis of body motion and gesture. 1979. Louisville: University of Louisville.
2. Birdwhistell, Ray. Kinesics and Context: Essays on body motion communication. Philadelphia: University of Philadelphia Press 1970.
3. Birdwhistell, Ray. Background to Kinesics: A Review of General Semantics. Hunianites International Complete 40(3): 352-361. 1983
4. Bull, P.E. Posture and Gesture. Oxford: Pergamon Press. 1987
5. Google.ru
6. Ziyouz.net